

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМАТИКИ ФАКТОРИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Проведено бібліографічне дослідження наукових праць та навчальної літератури економічного спрямування для виявлення проблемних питань з аналізу факторингових операцій, здійснено критичний аналіз та систематизацію виявлених напрямів дослідження

Постановка проблеми. Конкуренція на товарних ринках зумовлює необхідність встановлення гнучких взаємовідносин між постачальником товарів і покупцем. Зниження цін, поліпшення якості товарів, розширення товарної номенклатури, надання відстрочок платежів за продавані товари в формі факторингових операцій – заходи, до яких змушений вдаватися постачальник в сучасних умовах. Застосовуючи в практиці факторингові операції, постачальник отримує можливість планувати реальні грошові потоки незалежно від платіжної дисципліни покупців, будучи впевненим у безумовному надходженні коштів.

Для учасників факторингової операції особливо актуальне питання наявності прозорої інформації про фінансовий стан і фінансові результати, що містяться в бухгалтерській звітності постачальника і покупця товарів. У зв'язку з цим з'являється необхідність і доцільність адекватного відображення факторингових операцій як інструменту підвищення достовірності показників, що відображаються у бухгалтерській звітності; зростає роль професійного судження бухгалтера при формуванні облікової політики організації; потрібно вдосконалення наявних методичних розробок при обліку факторингових операцій, оцінці ризиків, що виникають при їх проведенні для уточнення фінансових результатів господарюючих суб'єктів, щоб всі учасники факторингових операцій могли приймати об'ґрунтовані управлінські рішення. Проте розроблені теорії та практичні рекомендації вирішують не всі проблемні питання даного напрямку, що актуалізує необхідність систематизації наукових досліджень, що надасть можливість виявити перспективні напрями вивчення організації та методики контролю та економічного аналізу факторингових операцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що дослідження питань факторингових операцій висвітлюються у працях таких вітчизняних вчених як Виноградова О.В., Заєми Л.М., Кожина Л.М., Котович О.Ю., Маханова Т.О., Чинахова С.Е., Ішкова Н.О., Блакіта Г., Веренич О.Г., Волинець В., Левченко О.М., Струк Н.С., Шаповалової А.П., Шевчук О.А., Шевчук Н.А., Шпигоцька І.О. та інших. Більша частина зазначених вчених та науковців досліджували питання сутності, характеристики та механізму здійснення факторингових операцій і тільки невелике коло авторів розглядали питання аналізу, контролю та облікового відображення факторингових операцій, тому дані питання залишаються нерозробленими і тільки починають вивчатися в нашій країні.

Метою дослідження є проведення бібліографічного та бібліометричного дослідження, критичного аналізу, систематизації та аналізу актуальності проблематики публікацій, надрукованих в наукових вісниках, збірниках наукових праць, збірниках матеріалів конференцій, дисертаційних роботах, монографіях і навчальній літературі за напрямом здійснення факторингових операцій. Виявлення проблемних питань дозволить розробити комплексну методику контролю підприємницьких ризиків та обліково-аналітичне забезпечення управлінського персоналу.

Викладення основного матеріалу. Існуючі підходи до обліку факторингових операцій в російській та українській практиці не повною мірою відповідають сучасним вимогам до якості інформації, про що свідчить аналіз наукової та практичної літератури. Для встановлення стану вивчення вищезазначених питань щодо, було проведено огляд дисертацій, захищених в країнах колишнього Радянського Союзу (Україна, Російська Федерація) (табл. 1).

Табл. 1. Дослідження питання факторингу в дисертаціях України та Російської Федерації за 1995-2011 рр.

Рік	Україна			РФ			Разом за рік
	Автор	Кількість, шт.	в т.ч. з обліку, шт.	Автор	Кількість, шт.	в т.ч. з обліку, шт.	
1995	–	0	0	Єгельська О.В.	1	0	1
1998	–	0	0	Мінесв А.Д.	1	0	1
1999	–	0	0	Мниф Самір Бен Ахмед	1	0	1
2000	Чапичадзе Я.О.	1	0	Гвоздев Б.З., Ярошевич І.О.	2	0	3
2001	–	0	0	Соколова Ю.О., Ішкова, Н.О.	2	1	2
2002	–	0	0	Зайнуллін А.Р.	1	0	1
2003	–	0	0	–	0	0	0
2004	–	0	0	Русаків М.В., Буркова А.Ю.	2	0	2
2005	–	0	0	Лебедєв О.В., Чиж М.Д., Гасніков К.Д., Лаврик М.Ю., Толкунова О.В.	5	0	5
2006	–	0	0	Лефель О.О., Нікіфоров О.В., Приходько А.О.	3	0	3
2007	–	0	0	Покаместов І.Є., Котович О.Ю., Чинахова С.Е., Курбатов С.Ю.	4	1	4
2008	–	0	0	Євсейкіна О.Ю., Кожина Л.М., Медведєв І.Є.	3	1	3
2009	–	0	0	Єлуфімова К.А., Леднев М.В., Доукіна О.В.	3	0	3
2010	–	0	0	Засма Л.М., Колобанов Д.Є., Шаніна А.М., Маханова Т.О., Виноградова О.В.	5	0	5
2011	–	0	0	Семеніхін Р.Б.	1	1	1
Разом	Всього дисертацій по Україні	1	0	Всього дисертацій по Російській Федерації	34	4	35

Зазначимо, що в Україні та Російській Федерації протягом 1995-2011 рр. захищено 35 дисертацій за тематикою "факторинг" з різних спеціальностей. В порівнянні з іншими темами, що визначають науковий інтерес – це незначна кількість. Для Російської Федерації проблематика факторингу є більш дослідженою, оскільки перші факторингові компанії та послуги з'явилися там на початку 90-х років ХХ ст. В Україні ж захищено одну

дисертацію, що свідчить не стільки про відсутність актуальності даної теми, скільки про страх підприємств користуватися даною послугою через невпевненість в безперервності своєї діяльності.

Для наочності сприйняття кількісного співвідношення робіт побудовано діаграму кількості захищених дисертацій за напрямом дослідження за роками їх захисту (рис. 1).

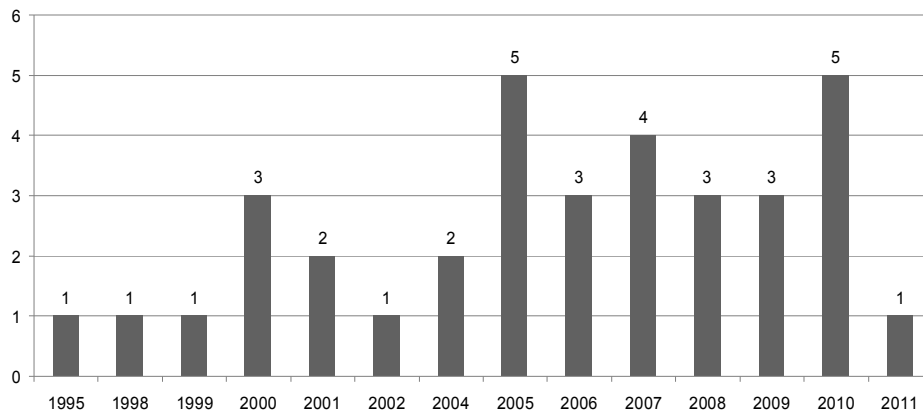
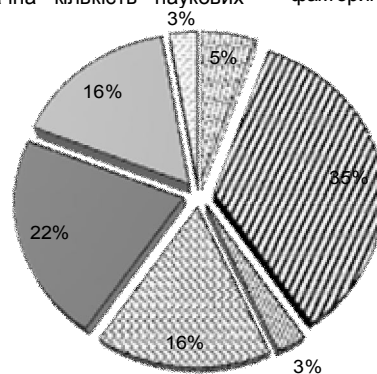

Рис. 1. Динаміка проведення дисертаційних досліджень з питань факторингових операцій в Україні та Російській Федерації за 1995-2011 рр.

За даними рис. 1 видно, що кількість дисертаційних робіт, захищених за темою дослідження, варіюється. Найбільша кількість робіт припадає на 2010 р. – 8 робіт; 2005 р. та 2010 р. – 5 робіт. Це свідчить про розквіт банківської сфери в цей період та підвищеного інтересу підприємств до даної послуги. Дослідження здійснювали наступні вчені: Виноградова О.В., Заєми Л.М., Кожина Л.М., Котович О.Ю., Маханова Т.О., Чинахова С.Є. З 1995-2004 рр. спостерігається незначна кількість наукових

досліджень з питань факторингу. Також слід зазначити, що у 2003 році не було захищено жодної дисертації за темою дослідження. Це спричинено перехідним періодом в економіці. Науковці в своїх дисертаціях розглядали проблеми обліку, контролю, аналіз і аудиту факторингових операцій в різних галузях промисловості.

За даними дослідження побудовано діаграму кількості захищених дисертаційних робіт за напрямом дослідження "факторинг" в розрізі спеціальностей (рис. 2).

- 08.00.13 – математичні та інструментальні методи економіки
- 08.00.10 – фінанси, грошовий обіг і кредит
- 08.00.28 – організація виробництва
- 12.00.03 (12.00.14) – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право
- 08.00.05 – економіка та управління народним господарством
- 08.00.12 – бухгалтерський облік, аудит, статистика

Рис. 2. Розподіл дисертаційних робіт за напрямом дослідження "факторинг" в розрізі спеціальностей за 1995-2011 рр. (Україна, Російська Федерація)

Відповідно до рис. 2, найбільша частка захищених дисертацій за напрямом дослідження "факторинг" припадає на спеціальність 08.00.10 "Фінанси, грошовий обіг і кредит" та становить 35 % (13 наукових праць), що свідчить про значну зацікавленість науковців у вирішенні актуальних питань в даній галузі науки за цією спеціальністю. Також значну увагу приділяють дослідженням даного об'єкту та його особливостям науковці за спеціальністю 08.00.15 "Економіка та управління народним господарством" 22 % (8 робіт). Слід відмітити, що за спеціальностями 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" та 08.00.12 "Бухгалтерський облік, аудит, статистика" було захищено по 6 дисертації (16 %) відповідно. За спеціальністю "Математичні та інструментальні методи економіки" було захищено 3 наукові роботи та по 1 дисертації за спеціальностями 08.00.14 "Міжнародна економіка" та 08.00.28 "Організація виробництва", що становить 3 % від загальної кількості.

Отже, все це говорить про досить високу актуальність обраної теми, що обумовлена такими негативними факторами як зміна системи оподаткування, що не захищає інтереси малого бізнесу, відсутність державної підтримки підприємств, нестачі обігових коштів підприємств, про що свідчить питома вага дебіторської і кредиторської заборгованостей, перебудовою банківської системи і розвитком ринкових відносин в Україні, необхідністю приведення чинної нормативної бази у відповідність до світової практики розвитку відносин у цій сфері.

Здійснивши аналіз дисертаційних робіт (35 робіт), захищених за економічними спеціальностями (29 робіт) та дисертаційних робіт (6 робіт), захищених за правовими спеціальностями в Україні та Російській Федерації з питань факторингу, визначено питому вагу кожної зі сфер науки, в якій проводились дані дослідження (рис. 3).

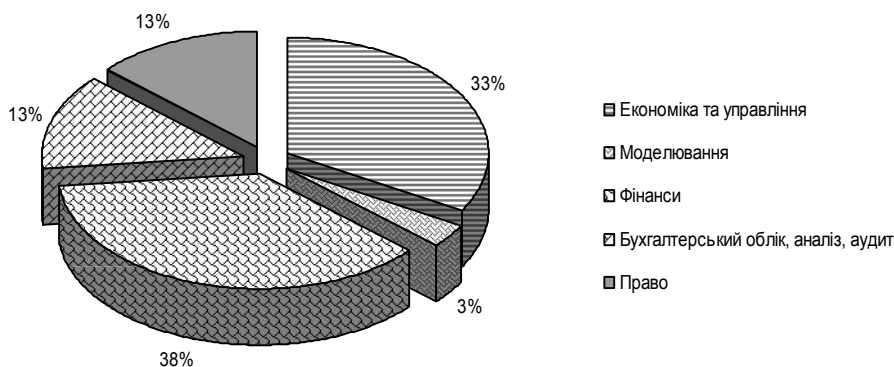

Рис. 3 Структура дисертаційних робіт з питань факторингу за сферами науки (Україна, Російська Федерація)

Відповідно до рис. 3, можна зробити висновок, що найбільшу частку серед дисертацій присвячено обґрунтуванню доцільності здійснення факторингових операцій з позиції банку, тобто 37 % захищених дисертаційних робіт. Управлінню факторинговими операціями як на макро-, так і на мікрорівні присвячено 34 % робіт. Проблемам правового регулювання та моделюванню факторингових операцій та присвячено 13 % та 3 % відповідно. Що ж стосується бухгалтерського обліку, то в Україні та Російській Федерації структура захищених дисертацій складає 13 % структури всіх захищених робіт (4 дисертаційні роботи).

В дисертаційних роботах досліджено факторинг лише з окремих позицій бухгалтерського обліку чи економічного аналізу та оцінки ефективності його формування та використання. Тому у подальшому дослідженні буде приділено увагу виявленим проблемним питанням відносно комплексних теоретичних та методичних підходів бухгалтерського обліку та економічного аналізу факторингових операцій.

Проаналізуємо основні напрямки наукової новизни, запропонованої науковцями в своїх дисертаційних дослідженнях за спеціальністю 08.00.12 "Бухгалтерський облік, аудит, статистика" в Україні та Російській Федерації (табл. 2).

Табл. 2. Узагальнення результатів наукової новизни запропонованої науковцями в дисертаціях

Науковці	Наукова новизна									Разом
	Сутність	Класифікація	Облік	Аудит	Аналіз	Контроль	Нормативне регулювання	Податковий аспект	Звітність	
Ішкова Н.О.		+	+				+	+		4
Чинахова С.Е.			+		+	+			+	4
Євсейкіна О.Ю.	+	+	+							3
Семеніхін Р.Б.				+			+			2
Разом	1	2	3	1	1	1	2	1	1	13

* Джерело: систематизовано автором

Провівши аналіз наукової новизни, можна відмітити те, що найбільшу питому вагу в дослідженнях науковців займає питання обліку факторингових операцій в різних галузях промисловості. Так, Ішкова Н.О. у своєму дослідженні уточнила методіку відображення у бухгалтерському обліку факторингових операцій. Євсейкіна О.Ю. в своїй роботі розробила методичні рекомендації по формуванню облікової політики організацій, обґрунтувала особливості бухгалтерського обліку факторингових операцій у постачальника товарів і в фірми-фактора, а також модифікувала порядок обліку резервів, що формуються при проведенні факторингових операцій, з використанням міжнародних стандартів фінансової звітності.

Важливе місце в дослідженнях науковців займає класифікація факторингу та його нормативне регулювання. Так, наприклад, Євсейкіна О.Ю. в своїй роботі на тему "Бухгалтерський облік факторингових операцій в організаціях" доповнила класифікацію факторингових операцій, що відрізняється від існуючої введенням таких групуючих ознак: територіальний; умови обслуговування; обізнаність учасників операції; момент фінансування; право регресу, що дозволяє адекватно врахувати вимоги російського законодавства і організувати

оптимальну систему обліку. Виділена ознака – формування угоди цессії, що трансформується в кредитну, а в комплексі складає факторингову операцію.

Значну увагу науковці приділяють питанням звітності, обліку, контролю та аудиту. Так, Р.Б. Семеніхін у своїй праці розробив методіку проведення якісного аудиту з найменшими трудовитратами, що включає процедури тестування систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю відносно факторингових операцій, а також перелік аудиторських процедур за їх суттю.

Найменшу частку в науковій новизні займає дослідження сутності факторингу. Хоча суперечка про сутність факторингу має далеко не такий абстрактно-теоретичний характер, як може здаватися на перший погляд. У середовищі учених і дослідників у галузі факторингу склалися різні думки щодо визначення його поняття.

Результати аналізу матеріалів всеукраїнських і міжнародних конференцій, статей у наукових вісниках і збірниках наукових праць для встановлення ступеня дослідження питань факторингу за різними напрямками економічної науки наведено у табл. 3.

Таблиця 3 Динаміка наукових досліджень факторингу у матеріалах конференцій та збірниках наукових праць

Напрями дослідження ризиків	1998-2000	2001-2008	2009-2012	Разом
Сутність поняття "факторинг"	1	6	2	9
Особливості здійснення факторингових операцій	–	18	17	35
Облік факторингових операцій	–	6	7	13
Оподаткування факторингових операцій	–	1	1	2
Оцінка факторингових операцій	–	1	–	1
Всього	1	32	27	60

Як вказують матеріали досліджених нами джерел, найбільша кількість публікацій (35 публікацій) присвячуються особливостям здійснення факторингу. Активізація наукових досліджень економічних питань факторингу відбулася після 2001 р., оскільки зародження та формування українського ринку факторингу припадає саме на 2001 рік. При цьому найменш дослідженими питаннями знову ж таки залишається оподаткування та оцінка факторингових операцій.

Проблемні питання обліку факторингу у працях науковців почали розглядатися з 2000 р., причиною цього стало прийняття закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні". Дослідженням факторингу у сфері бухгалтерського обліку присвячено 13 публікацій (Г. Блакіта, О.Г. Веренич, В. Волинець, О.О. Зеленіна, О.М. Левченко, Н.С. Струк, А.П. Шаповалова, О.А. Шевчук, Н.А. Шевчук, І.О. Шпигоцька).

Аналіз літературних джерел засвідчив існування різних підходів до обліку факторингу, що викликає ряд проблемних питань, пов'язаних з відображенням таких операцій в звітності підприємства.

Аналізуючи публікації статей, які присвячені вирішенню проблемних питань факторингу в різних галузях економічної діяльності, в періодичній літературі (29 видань; переважно практичного характеру) облікового та іншого економічного спрямування за 1995-2011 рр. (рис. 4), встановлено, що факторинг почав досліджуватись у статтях науковців з 1995 року, проте пік публікацій припадає на 2002 та 2004 роки, що пов'язано з тим, що інститут факторингу в Україні почав формуватись з 2001 р

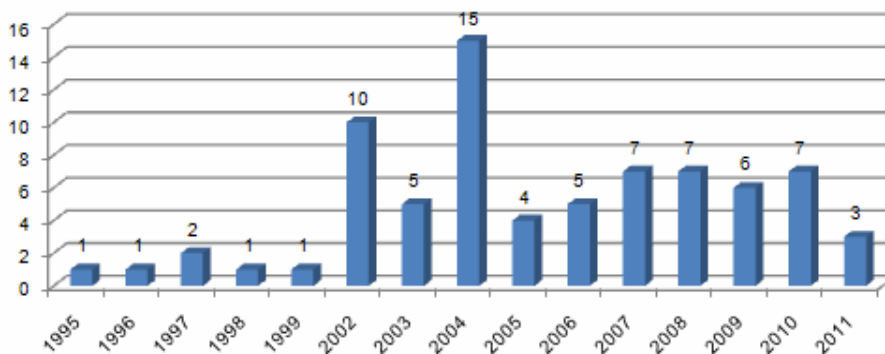

Рис. 4. Динаміка дослідження ризиків у статтях періодичних видань

Вивчення економічних публікацій за напрямками з питання факторингу в економічній періодичній літературі, що надає можливість виявити питання яким не приділяється увага

і те коло питань, яке є достатньо забезпечене поясненнями фахівців теоретичного та практичного напрямів.

Таблиця 5 Напрями дослідження факторингу в публікаціях економічної періодичної літератури за 1995-2011 рр.

Публікації в економічних періодичних виданнях	Напрями дослідження факторингу										Всього
	Сутність поняття	Докази факторингу	Оцінка	Особливості та механізми здійснення	Проблеми	Нормативне регулювання	Аудит	Бухгалтерський облік	Оподаткування	Інші	
Статті	10	6	1	23	7	3	1	6	4	3	64

Виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що найбільше уваги приділяється питанням визначення особливостей та механізму здійснення факторингу, сутності даного поняття, проблемам розвитку факторингу, договору факторингу та бухгалтерському обліку таких операцій. Питання оподаткування, аудиту та оцінки, як бачимо, залишаються не розкритими та непоясненими, що викликає необхідність розгляду даних питань у наших подальших дослідженнях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, огляд та критичний аналіз наукової, періодичної та навчальної літератури надав можливість визначити стан і ступінь досліджень питання факторингових операцій. На підставі

суцільного дослідження публікаційної активності з питань факторингових операцій можна зробити висновок, що даний напрям дослідження почав цікавити науковців нашої країни та країн колишнього Радянського Союзу з моменту виникнення ринкових умов г осподарування в цих державах. Перші наукові публікації з'явилися у 1995 році. Тоді ж було захищено і першу дисертацію. Протягом 1995-2011 рр. на сторінках збірників наукових праць було опубліковано 73 статті і 60 матеріалів конференцій.

Систематизація статей, опублікованих у збірниках наукових праць, була проведена за такими критеріями: період публікацій (роки),

змістове наповнення (проблематика). За результатами групування виявлено, що найбільша кількість публікацій припадає на 2004 р. (15 статей). При систематизації статей, опублікованих у періодичних виданнях, за змістовним наповненням, виявлено, що на сьогодні найбільш дослідженими виявилися питання особливостей здійснення факторингових операцій. Також було виявлено, що з алишається недослідженим питання облікового забезпечення процесу оцінки, контролю та нормативно-правового регулювання. Невирішеність даних питань пов'язані з недостатністю вивчення питання факторингу в бухгалтерському обліку та не усвідомленням значущості дослідження в даному напрямі для цілей управління діяльністю підприємства.

Отже, за результатами проведеного аналізу періодичних видань, дисертацій, монографій, збірників наукових праць та навчальної літератури виокремлено нові перспективні напрями дослідження питань організації та методики аналізу та контролю факторингових операцій, що є основою наших подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. *Ишкова Н.А.* Бухгалтерский учет и анализ вексельных и факторинговых операций: автореферат дис. кандидата экономических наук: 08.00.12 / Моск. гос. ун-т коммерции Москва, 2001. – 257 с.;
2. *Чинахова С.Е.* Учет и внутренний контроль дебиторской задолженности при осуществлении факторинговых операций: автореферат дис. кандидата экономических наук: 08.00.12 / Чинахова Светлана Едвартовна; [Место защиты: Саратов. гос. соц.-эконом. ун-т] Тольятти, 2007. – 156 с.;
3. *Евсейкина Е.Ю.* Бухгалтерский учет факторинговых операций в организациях: автореферат дис. кандидата экономических наук: 08.00.12 / Евсейкина Елена Юрьевна; [Место защиты: Сиб. ун-т потреб. кооп.] Новосибирск, 2008. – 187 с.;
4. *Семенухин Р.Б.* Методика аудита факторинговых операций: автореферат дис. кандидата экономических наук: 08.00.12 / Семенухин Роман Борисович; [Место защиты: Моск. гос. ун-т экономики, статистики и информатики] Москва, 2011. – 116 с.

ОРЛОВА Ольга Василівна – здобувач Житомирського державного технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції: 08.03.12 р.